

*Булмуков О.Ю.,
доцент кафедри криміналістики
Національної юридичної академії
ім. Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук*

ВИСУНЕННЯ ВЕРСІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ “БЕЗ ТРУПА”

Процес розслідування вбивств при відсутності трупа характеризується особливостями, обумовленими слідчими ситуаціями сформованими на початковому етапі розслідування. Правильна оцінка слідчої ситуації має вирішальне значення у визначенні напрямків пошуку слідів злочину, особи, що його вчинила, та висуненню версій.

Дослідження в галузі методики розслідування вбивств при відсутності трупа здійснювалися О. Я. Басвим, Г. М. Мудьюгіним, В. П. Цільвик, окремі питання розглядалися В. О. Коноваловою, Р. С. Белкіним, В. П. Колмаковим та іншими вченими.

Визначення слідчої ситуації на початковому етапі розслідування нерозривно пов'язано з висуненням версій щодо основних обставин учиненого злочину. Через можна виділити компоненти інформаційного характеру, які є складовою слідчої ситуації, що визначають напрямок і зміст наступної діяльності слідчого¹. По зазначених видах убивств такими компонентами є:

- а) обставини зникнення потерпілого, і можливість розшуку злочинця по гарячих слідах;
- б) наявні сліди злочину, інші докази та необхідність їх експертного дослідження;
- в) дані, що характеризують особу потерпілого, й можливість встановлення кола осіб, які мають мотив для вчинення вбивства;
- г) дані про поведінку заявника та інших заінтересованих осіб, можливість негайного проведення допитів і обшуків;
- д) час, який є у слідчого для проведення початкових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Слідча ситуація, в першу чергу, характеризується об'ємом, змістом і вірогідністю інформації про досліджувану подію, а також відомостями про характер і місцезнаходження інших джерел доказів². Відмінності, що є в змісті конкретних слідчих ситуацій, зумовлені, передусім, обставинами зникнення потерпілого. Саме залежно від обставин зникнення потерпілого можна виділити типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування вбивств “без трупа”. До них можуть бути віднесені такі: а) потерпілий пішов з будинку і не повернувся; б) потерпілий виїхав у відрядження (на заробітки) і не повернувся; в) потерпілий пішов (виїхав) до родичів, друзів, знайомих і не повернувся; г) потерпілий разом з іншими особами покинув місце перебування і не повернувся; г) потерпілий зник в дорозі; д) потерпілий виїхав з будинку, прибув до місця призначення, але додому не

¹ Бахин В.П. Понятие и виды следственных ситуаций // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / Под ред. В.К. Лисиченко. – Киев: Вища шк., 1988. – С. 18

² Антипов В.П. Планирование расследования в проблемных ситуациях // Вопр. борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1981. – Вып. 34. – С. 73

повернувся³ е) потерпілий – дитина – вийшла з будинку і зникла.

Початок розслідування обумовлюється тим, які в слідчого є докази думати, що потерпілий став жертвою злочину, а також інформацією про наявність осіб, які могли вчинити цей злочин. В усіх перерахованих ситуаціях необхідні такі слідчі дії, що сприятимуть встановленню місця вчинення злочину, місця приховування трупа та особи злочинця. Послідовність і спрямованість слідчих дій, а також масштаби проведення оперативно-розшукових заходів визначаються вихідними даними конкретної слідчої ситуації.

При розслідуванні вбивств “без трупа” на початковому етапі розслідування типовими є несприятливі ситуації, які характеризуються відсутністю достатньої інформації для реалізації завдань розслідування. Складність слідчої ситуації може збільшуватися її конфліктністю – тобто причетністю до убивства осіб, близьких потерпілому, та їх протидією розслідуванню.

У несприятливій слідчій ситуації діяльність слідчого передбачає аналіз сформованої ситуації та виявлення напрямків її можливого розвитку. При цьому важливо правильно оцінити витрати ресурсів і часу, що пов’язані з реалізацією намічених планів⁴.

Визначення характеру слідчої ситуації сприяє висуненню необхідних для розслідування слідчих версій.

Слідчі версії, у розслідуванні вбивств “без трупа”, займають важливе місце при плануванні розслідування та здійсненні процесу доказування. Планування сприяє більш ефективному використанню рекомендацій криміналістики та правильному поєднанню слідчих й оперативно-розшукових дій.

Усі слідчі й оперативно-розшукові дії, які зазначаються в плані, спрямовані на перевірку висунутих у справі версій. Логіка взаємозв’язку версії та планування простежується головним чином у тому, що вся сукупність обставин, які підлягають встановленню при розслідуванні, виникає з тих наслідків, що виводяться з побудованого припущення⁵.

Логічна структура розвитку слідчої версії відрізняє її від простих припущень слідчого, які нескладні в перевірці. Слідча версія являє собою складний розумовий процес, й у зв’язку з цим прості припущення слідчого про перебування слідів у тому чи іншому місці відразу ж перевіряються ним, і не можуть розглядатися як окремі версії. Такі припущення слідчий звичайно висуває при проведенні слідчих дій та відразу на місці проводить їх перевірку. Наприклад, при проведенні огляду передбачуваного місця події слідчий висуває припущення про можливість існування слідів крові на нижніх частинах меблів і плінтусах, про можливість перебування частин тканини трупа, волосся й обгорілих кісток у грубках і в місцях висипання золи, про можливість перебування біологічних слідів на виявлених у господарстві ножах, сокирах, пилках та інших предметах, про можливість приховування трупа потерпілого у певному місці, про можливість перебування частин трупа в зливній ванній кімнаті чи сифоні мийки та інші. Оцінка слідчим наявних даних може бути наближеною, більш того, часто обставини зникнення людини не дозволяють однозначно тлумачити ті чи інші факти⁶. Такі припущення слідчий перевіряє під час проведення слідчих дій і природно зводить їх до рангу слідчої версії не можна.

³ Баев О.Я., Одиноких А.С. Расследование убийств, сопряженных с сокрытием трупа // Расследование отдельных видов преступлений: Учеб. пособие. – Воронеж: Воронеж. ун-та, 1986. – С.65

⁴ Образцов В.А., Танасевич В.Г. Понятие и криминалистическое значение следственной ситуации // Сов. государство и право, 1979. – № 8. – 112 с.

⁵ Максотов И.Х. Следственные версии и осмотр места происшествия // Вестник Ленинград. ун-та: Экон., филос., право, 1972. – Вып. 4. – С. 50

⁶ Коновалова В.Е., Пчелкин В.Д. Следственные версии как основа планирования расследования хищений социалистического имущества // Проблемы соц. законности. – Харьков: Вища школа, 1984. – Вып. 14. – С.75

Однак, необхідно зазначити, що при проведенні слідчих дій перевірка простих припущень часто призводить до висунення слідчої версії⁷. Наприклад, відповідно до рекомендацій криміналістики про те, що названі злочини характерні для осіб тісно пов'язаних з потерпілим, слідчий висуває просте припущення про вчинення злочину даними особами і здійснює перевірку його при проведенні слідчих дій. Наприклад, під час огляду житла потерпілого з метою встановлення його відбитків пальців, записів, щоденників, фотографій та інших предметів, необхідних для його розшуку й майбутньої ідентифікації, звертається увага на місця звичайного перебування слідів злочину, на зміни, здійснені після зникнення особи. У випадку встановлення підстав вважати, що злочин учинений родичами, просте припущення поглиблюється, розширюється і набуває характеру слідчої версії.

Припущення слідчого про причетність до злочину родичів потерпілого або інших осіб може бути слідчою версією за наявності таких підстав: а) обставин зникнення потерпілого; б) ворожих чи неприязних стосунків у родині з одним із близьких; в) нелогічного поведіння, дій або висловлень родичів після зникнення потерпілого; г) прямих вказівок заявника чи інших осіб на те, що злочин учинений одним з родичів або близьких осіб потерпілому; г) явний корисливий мотив злочину та ін.

Відсутність названих та інших можливих підстав не дозволяє висунути слідчу версію про вбивство потерпілого родичами або його близькими.

Загальновідомо, що в пізнавальній функції слідчої версії можна зазначити дві її сторони. З однієї сторони це логічне розгортання розумової діяльності, а з іншого боку – розгортання дій, спрямованих на перевірку результатів мислення⁸. Удавана простота розвитку слідчої версії не має нічого загального з реальним процесом її висунення. Версія конструюється на базі наявних фактичних даних, отриманих слідчим. У зв'язку з тим, що по вбивствах при відсутності трупа потерпілого інформаційна база, як правило, недостатня, виникає питання про обґрунтованість висунутих слідчих версій. Очевидно, що обґрунтованість слідчої версії не може залежати від кількості наявного первинного матеріалу в слідчого. На етапі побудови слідчих версій критерій “обґрунтованість” має відносне значення й вживання його для визначення того, яка слідча версія перспективніша, може призвести до помилок у визначенні напрямку розслідування. Оцінка слідчим наявних даних може бути тільки наближеною, крім цього, часто обставини зникнення особи не дозволяють однозначно тлумачити ті чи інші факти.

Подібне положення зобов'язує для того, щоб уникнути однобічного розслідування, висувати не одну, а кілька можливих версій стосовно основних обставин учиненого вбивства, іноді прямо протилежних. На думку І. Х. Максупова, у даному випадку, може йтися лише про ступінь обґрунтованості висунутої версії, що само по собі не змінює її суті⁹.

Підтвердженням сказаного є обґрунтованість версій, висунутих на підставі інтуїції слідчого, у випадках, коли фактичних даних для обґрунтованих припущень немає.

При розслідуванні вбивств “без трупа” неминуче висунення версій, що згодом, при їх перевірці, виявляються неспроможними. Перевірка широкого кола інформації, яка необхідна при перевірці слідчих версій, обов'язково буде стосуватися інтересів осіб не причетних до злочину. У зв'язку з цим, необхідно обережно підходити до використання інтуїції, виходячи з того, що версія

⁷ Васильев А.Н. Следственная тактика. – М.: Юрид. лит., 1976. – 200 с.

Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования: Монография. – Х.: Факт, 2001. – С. 56

⁸ Максупов И.Х. Следственные версии и осмотр места происшествия // Вестник Ленинград. ун-та: Экон., филос., право, 1972. – Вып. 4. – С. 50

⁹ Образцов В.А., Танасевич В.Г. Понятие и криминалистическое значение следственной ситуации // Сов. государство и право, 1979. – № 8. – С. 134

не може будуватися на фактах ніяк не пов'язаних з конкретними обставинами злочину. Перевірка необґрунтованих версій може призвести до порушення прав і законних інтересів громадян.

У той же час слід зазначити, що небезпека використання інтуїції виникає не тоді, коли інтуїції приділяється правильне місце в розумовому процесі, а коли інтуїтивний здогад без подальшої логічної перевірки, без подальшого зіставлення із встановленими фактами, закладають в основу самого напрямку розслідування¹⁰.

При висуненні слідчих версій інтуїція не може замінити розгорнутого логічного аналізу природи походження яких-небудь фактів.

Обмеженість вихідної інформації дозволяє припустити різні кримінальні й "нейтральні" причини зникнення потерпілого¹¹, та, отже, вимагає висунення типових слідчих версій, розроблених криміналістикою для даних злочинів. Типові слідчі версії висувуються стосовно: місця вчинення злочину; способу вчинення та приховування злочину; особи, яка вчинила злочин; мотиву злочину.

При висуненні слідчих версій, по вбивствах "без трупа", великого значення набуває аналогія – подібність деяких ознак слідчої ситуації, яка склалася при розслідуванні конкретного злочину, зі слідчою ситуацією, що мала місце до цього при розслідуванні подібних злочинів. Можливість випадкового збігу якихось ознак, проте, не може бути перешкодою до висунення слідчої версії та проведенню перевірки збігу всіх інших ознак досліджуваної ситуації. При цьому хід міркування може бути приблизно таким: якщо в даному випадку є деякі риси, які збігаються з рисами відомих практиці випадків, то, можливо, що наявний випадок у цілому такий же, як і той, що раніше спостерігався¹².

Підводячи підсумок аналізу слідчих версій, висунутих при розслідуванні вбивств при відсутності трупа можна виділити ряд властивих ним ознак: а) версії конструюються на підставі аналізу заяви та матеріалів перевірки за фактом зникнення особи; б) в основу версій можуть бути покладені типові обставини, а також аналогічні ситуації; в) версії стосуються, у більшості випадків, значного числа осіб; г) вони характеризуються складністю, що зумовлюється відсутністю трупа потерпілого та інформації про місце злочину.

При розслідуванні названих убивств нерідко має місце ситуація, коли неможливо вірогідно обґрунтувати тільки одну версію. У таких випадках необхідно доводити її істинність шляхом виключення всіх інших версій.

Перевірка слідчих версій по вбивствах "без трупа" повинна здійснюватися за правилами, які передбачають рівнобіжну перевірку висунутих версій. Однак комплекс слідчих й оперативно-розшукових дій повинен, у першу чергу, бути спрямований на виявлення трупа зниклої особи, виявлення особи, яка вчинила вбивство, виявлення та фіксацію слідів злочину, що могли бути втрачені або навмисно знищені злочинцем.

Правильне визначення змісту слідчої ситуації та висунення всіх необхідних слідчих версій є вирішальним чинником у розкритті та розслідуванні вбивств "без трупа".

*Стаття рекомендована до друку кафедрою криміналістики
Національної академії імені Ярослава Мудрого
(протокол № 2 від 12 жовтня 2004 року)*

¹⁰ Пещак Я. Следственные версии. Криминалистическое исследование. – М.: Прогресс, 1976. – С. 107

¹¹ Арцишевский Г.В. Выдвижение и проверка следственных версий. – М.: Юрид. лит., 1978. – С.55

¹² Васильев А.Н. Следственная тактика. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 59.